



# Поняття фінансової грамотності у дослідженнях Івана Прокопенка і зарубіжних фахівців

Ярослав Власенко

Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор *В. Ворожбіт-Горбатюк*

**Г**учасний ринок фінансових послуг базується на основі ринкових відносин та знаходиться у постійному процесі прогресивного руху. У таких умовах звичайній людині важко майстерно оволодіти усіма фінансовими та банковими послугами на ринку. Проблеми з оволодінням певним переліком послуг пов'язані із рівнем фінансової грамотності населення. При низькому рівні фінансової грамотності, знижується темп розвитку фінансових ринків та зменшуються можливості людей у накопиченні та розпорядженні своїм капіталом.

Іван Прокопенко заслужено вважається фундатором економічної освіти в українських університетах. Послугуючись кращими національними освітніми традиціями, він синтезував їх з новітніми світовими розробками. Під час перебування на посаді ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Іван Прокопенко приділяв значну увагу формуванню фінансової грамотності студентів, втіленню європейських стандартів розуміння і технологій формування цієї компетентності.

Ідеї формування фінансової грамотності були і залишаються трендовими у галузевих і міждисциплінарних дослідженнях. Л. Аррондел, М. Хаупт, М.Х. Мансебон, Д. Ніколіні, М. Вельті, Я. Вірсма [3] презентовано компаративний аналіз заявленої проблеми. Досить масш-

табне бібліографічне видання дає можливість системно проаналізувати доробок Івана Прокопенка у галузі формування фінансової грамотності студентів [9]. Загальні підвалини і сутність поняття, якому присвячено цю публікацію, висвітлено у дисертації Івана Прокопенка [10]. У публікаціях Ворожбіт-Горбатюк В., Мельникової О., Кабанської А., [8] Соляр В. [11] конкретизовано практичну складову компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців у галузі економіки.

Мета статті: розкрити сутність фінансової грамотності як ключової компетентності сучасної молоді людини через призму професійного доробку Івана Прокопенка. У дослідженні використано методи — порівняльний історичний, аналізу, синтезу.

**Ф**інансова грамотність — це здатність розуміти та використовувати різноманітні фінансові навички, включаючи управління особистими фінансами, складання бюджету та інвестування. Це також означає розуміння певних фінансових принципів і концепцій, таких як: часова вартість грошей, складні відсотки, управління боргом і фінансове планування [1].

Іван Прокопенко фінансову грамотність розглядав як синтезуючу життєву компетентність, яка підвищує рівень ефективності фахової діяльності і якість життя загалом. Безумовно значущим за-

вданням освіти він вбачав організацію цілеспрямованої освітньої діяльності у цьому напрямку [10]. Серед апріорно важливих завдань він виокремлював: практиками і тренінги для формування навичок розсудливого користування фінансовими послугами, короткі лекції з актуальних питань управління особистими фінансами навчальні лекції, семінари та тренінги.

У більшості розвинених країн Заходу, фінансовою грамотністю та освітою, займаються банківські установи, які, в свою чергу, підтримуються державою, оскільки входять в сферу державної фінансової політики. У статті «Фінансова грамотність та інклюзивне зростання у Європейському Союзі» У. Байцахан та М. Демерціс проводять аналіз фінансової грамотності країн ЄС, виділяючи як світових лідерів, таких як Данія та Швеція та таких, що мають низький рівень фінансової грамотності, як Румунія та Португалія [2]. Автори провели дослідження світового стану фінансової грамотності та порівняння Європейських країн з країнами Світу. Вони також відмічають різницю між фінансовою грамотністю та освітою, пояснюючи що остання є важливою складовою першою, але не ідеальним показником загального рівня. Пояснюючи необхідність фінансової грамотності для країн ЄС, У. Байцахан та М. Демерціс наводять причини підвищення її рівня, серед яких: зниження тиску на пенсійну систему шляхом переходу до систем професійного та особистого страхування, зниження частки іпотечного боргу у загальному боргу домогосподарств Єврозони, зменшення рівня бідності та соціального розшарування, імобільності населення. У якості висновку, у роботі наведено рекомендації щодо будування подальшої фінансової політики держав такі як введення фінансової грамотності з найменшого можливого віку, перехід від загальних до спеціалізованих фінансових та економічних програм [2].

У роботі «Фінансова грамотність у Західній Європі» (Financial Literacy in Western Europe), Л. Аррондел, М. Хаупт, М.Х. Мансебон, Д. Ніколіні, М. Вельті, Я.

Вірсма описують програми фінансової грамотності Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, проводять їх аналіз та роблять акцент на перевагах та недоліках тієї чи іншої системи. Наприклад, Франція, яка політично перебуває у центрі політичного спектру, має кращу фінансову освіту. Це також стосується громадян колишньої Західної Німеччини та студентів з німецькомовної частини Швейцарії. Зрештою, здається, що програми фінансової освіти (приватні чи державні) з'явилися майже всюди в Європі з середини 2000-х років, але, ймовірно, більш систематично в централізованих країнах (Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди), ніж в інших (Німеччина, Швейцарія). На їх думку, фінансова грамотність залежить не тільки від загального рівня освіти, але від віку та статті людини, а також, що для порівняння відмінностей однієї країни від іншої, необхідно провести детальний аналіз економічної історії, соціальної та пенсійної системи, розвитку фінансового ринку, освіти, демографічної структури і т.д. Розкриваючи програми фінансової грамотності та освіти в західноєвропейських країнах автори відмічають неоднорідність та недосконалість програм фінансової грамотності що, за їх словами, залишає простір до вдосконалення [3].

особливості фінансової грамотності та освіти Східної Європи проаналізовані у роботі А.Т. Паши, Х. Пікастоста та Е.М. Гергіні «Фінансова грамотність та економічне зростання: як справи у Східній Європі?» (Financial Literacy and Economic Growth: How Eastern Europe is Doing?) [4]. У цій роботі автори прагнули проаналізувати фінансову грамотність як рушійну силу фінансового добробуту та економічного зростання у Румунії, Болгарії та Хорватії. Це дослідження більш статистичне і проводиться за даними, наданими Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР). У ньому автори провели дослідження та підтвердили свою гіпотезу взаємозв'язку фінансової грамотності з накопиченням

багатства та фінансової освіти з економічним зростанням, використовуючи математичні методи двоетапної регресії найменших квадратів та кластерного аналізу для порівнянь таких даних як різні рівні фінансової обізнаності, стать, вік, тощо. На їх думку, навіть незначне підвищення фінансової грамотності серед населення, значно підвищує рівень фінансового добробуту, що слугує причиною інвестування держав в фінансову освіту [4].

**Г**лід зазначити, що саме у країнах Східної Європи проводяться саме статистичні дослідження фінансової грамотності, на відміну від Західної, де дослідження проводяться більш теоретичні. До прикладів таких досліджень можна віднести роботи Я. Беласа, А. Нгуен, Л. Сморчка, Дж. Колебуса, Є. Ципови «Фінансова грамотність учнів середньої школи: Приклад Чехії та Словаччини» та Б.Свечкі, Є. Йесільдагу, Є. Озена та С. Гріма «Фінансова Грамотність: Приклад Польщі». У цих роботах автори надають суттєве значення викладанню фінансової грамотності у середніх спеціалізованих навчальних закладах та загальноосвітніх школах, оскільки на їх думку, правильне управління особистими фінансами створює передумови успішного та якісного життя. Автори у своїй роботі використовували методи експертної оцінки та інтерв'ювання для висунення та спростування гіпотез, таких як середній рівень правильного застосування теоретичних знань у вибраних сферах фінансової грамотності Чехії та Словаччини, відсутність статистично значущих відмінностей між правильними відповідями чеських та словацьких студентів і т.д. У роботі широко використовуються статистичний та компаративістський методи, а також моделювання необхідних ситуацій. На думку авторів обох досліджень, відповідний спосіб отримати фінансові знання, які перетворюються на правильну поведінку, — це фінансова освіта. Вони вважають за необхідне ретельно продуману та адаптовану до віку студента фінансову освіту, із врахуванням середовища, культуру та

походження, які відрізняються у регіонах і державах. Мова та термінологія мають бути адекватно адаптовані, щоб повідомлення могло дійти до одержувача. Також на думку Б. Свечкі, Є. Йесільдагу, Є. Озена та С. Гріма молоді студенти багато в чому привілейовані, оскільки вони мають доступ до всесвітньої павутини Інтернету, онлайн-книг, статей, блогів, соціальних мереж тощо, де вони можуть знайти багато інформації з фінансових питань, що, звичайно, могли бути недоступні їхнім батькам, бабусям і дідусям. Фінансова грамотність має велике значення не лише для громадян, а й для економіки держави. Чим більшу фінансову обізнаність мають люди, тим більше вони очікують від фінансових установ, влади та роботодавців [5; 6].

Тему фінансової грамотності та обізнаності у Сполучених Штатах Америки, розкривають А. Крайтчек, М. Фьорстер, В.Б. Вальстад у своїй роботі «Порівняння фінансової освіти та знань у Сполучених Штатах та Німеччині: навчальна програма та оцінювання». У цій роботі автори досліджують підходи до фінансової освіти у середніх школах Німеччини та США, прагнучі відповісти на питання протилежностей та східних речей в обох системах. Автори концептуалізують фінансову грамотність трьома способами: як освіту з управління особистими фінансами; як критичне навчання споживачів щодо купівлі товарів і послуг; як економічну або соціально-економічну освіту.

**П**орівнюючи системний підхід до фінансової грамотності в обох країнах, автори виділяють такі критерії: загальні умови фінансової освіти, практичні роботи та типи робіт для фінансової освіти, змістові стандарти фінансової освіти, навчальні ресурси та матеріали для фінансової освіти, оцінювання фінансової освіти. Згідно з наданими критеріями автори проводять компаративний аналіз, емпіричний аналіз та його результат, предметний аналіз та його результат. У підсумку свого дослідження автори роблять акцент на культурні особливості населення тієї чи іншої країни,

які можуть впливати прямо як на рівень фінансової грамотності населення так і на рівень його росту [7].

Іван Прокопенко у контексті формування фінансової грамотності особистості у навчальному процесі розглядав людиноцентрично і з позицій системного підходу. У розробленні питання змістовного і методичного забезпечення він орієнтувався на формування здатності приймати свідомі фінансові рішення. Адже фінансово обізнані громадяни почуваються захищеними, бо уміють піклуватися про свій добробут, фінансову незалежність, і володіють досвідом творення фінансово безпечових заощаджень на випадок форс-мажору [10]. Така позиція щодо розуміння поняття фінансової грамотності слугувала І. Прокопенку обґрунтуванням ініціативи щодо вибудови індивідуальної траєкторії навчання здобувача у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди. Вивчаючи економіку у ХНПУ імені Г.С. Сковороди, здобувачі відчують концентрацію уваги викладачів на персональних, особистісних особливостях слухачів. Викладацький персонал має не тільки високий рівень обізнаності та підготовки, але ще й високий рівень інтегрованості зі студентами. Великий спектр предметів, від мікроекономіки та менеджменту до макроекономіки та економіки праці викладали справжні майстри. Вони не тільки теорією, а наочним досвідом, навчають економічним знанням, формулюючи економічні проблеми та вирішуючи їх разом із студентами. Сам Іван Прокопенко викладав лекції «Вступ до фаху». Перед лекціями, коли всі студенти чекали початку пари, він, маючи декілька вільних хвилин, міг завести розмову із студентами на будь-яку тему. Іван Федорович вмів зацікавити своїми розповідями, мав бездонний життєвий досвід та міг проникнути у серце кожного слухача. Виступаючи перед нами на лекціях, або на урочистих заходах він завжди бажав усім миру. Для студентів економічного факультету він був батьком, оскільки наш факультет був його творінням. Він завжди

показував свою любов, приділяючи увагу вирішенню будь яких проблем, та завжди відкликався на поклик про допомогу.



тже, фінансова грамотність — це здатність людини розуміти та практично реалізовувати фінансові навички, у тому числі управління особистими фінансами, складання бюджету та інвестування. Ця компетентність є базовою. Компаративний аналіз засвідчив, що у змісті досліджуваного поняття виокремлюють світоглядно цільовий компонент, практичний компетентнісний і стратегічний предметний. У науковому доробку І. Прокопенка, У. Байцахан, М. Демерціс, А.Т. Паши, Х. Пікатоста, Е.М. Гергіні виразним є світоглядно цільовий компонент. А. Крайтчек, М. Фьорстер, В.Б. Вальстад, Л. Аррондел, М. Хаупт, М.Х. Мансебон, Д. Ніколіні, М. Вельті, Я. Вірсма більше уваги приділяють практичному компетентнісному компоненту. Розвідка Я. Беласа, А. Нгуен, Л. Смерчка, Дж. Колебуса, Є. Циповови демонструє акцент на стратегічний предметний компонент цільових і змістовно-методичного забезпечення навчального процесу, спрямованого на формування компетентності фінансової грамотності. Перспективним напрямом подальшої наукової розвідки бачимо вивчення світового і національного досвіду формування фінансової грамотності в умовах форс-мажору, коли ситуації невизначеності впливають на національні і світові економічні системи.

## Література

1. *Investopedia*. URL : [https://www.investopedia.com/guide-to-financial-literacy-4800530#toc-what-is-financial-literacy]
2. *Uuriintuya Batsaikhan and Maria Demertzis* “Financial literacy and inclusive growth in the European Union” Policy Contribution/Issue n 08/May 2018. URL : [https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2018/05/PC-08\_2018.pdf]

3. *Luc Arrondel, Marlene Haupt, María Jesús Mancebón, Gianni Nicolini, Manuel Wälti, et al.* Financial Literacy in Western Europe. 2020. URL : [https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-03243830/document]

4. *Adina Teodora Paşa, Xose Picatoste and Elena Mădălina Gherghina* Financial Literacy and Economic Growth: How Eastern Europe is Doing? Режим Доступу [https://doi.org/10.1515/econ-2022-0019]

5. *Belás, J., Nguyen, A., Smrčka, L., Kolembus, J., Cipovová, E.* (2016), Financial Literacy of Secondary School Students. Case Study from the Czech Republic and Slovakia, *Economics and Sociology*, Vol. 9, No 4, pp. 191–206. DOI: 10.14254/2071-789X.2016/9-4/12

6. *Beata Swiecka, Eser Yeşildağ, Ercan Özen and Simon Grima* (2020), Financial Literacy: The Case of Poland. Article in *Sustainability*: DOI: 10.3390/su12020700

7. *Andreas Kraitzek, Manuel Förster, William B. Walstad* (2022), Comparison of financial education and knowledge in the United States and Germany: Curriculum and assessment. Research Article https://doi.org/10.1177/17454999221081333

8. *Ворожбит-Горбатюк В., Мельникова О., Кабанська А.* Науково-педагогічна практика здобувачів другого магістерського рівня вищої освіти, спеціальність 051 Економіка: досвід ХНПУ імені Г.С. Сковороди // Молодь і ринок. 2021. №4/190. С. 17-21. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236241

9. *Прокопенко Іван Федорович*, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України: до 85-річчя від дня народження : біобібліографія: 1968–2021 рр. Харків : ХНПУ, 2021. 93 с.

10. *Прокопенко І. Ф.* Теоретичні та методологічні основи економічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : спец. : 13.00.04 — теор. і метод. проф. освіти; 13.00.01 — теор. та іст. пед.; Ін-т пед. і психол. проф. осв. АПН України. Київ, 1996. 467 с.

11. *Соляр В. В.* Майнор «Бізнес-англійська та фінанси» : наук.-метод. забезп. дисциплін із циклу вільного вибору для магістрантів спец. 051 «Економіка» та неекономічних спец. : практ. порадник. Харків : Мітра, 2018. 60 с.

04.08.2022

*Відомості про автора:*

*Ярослав Власенко* — здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 011 — Освітні, педагогічні науки; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: Commander.harza@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7587-850X